

St. Alfonsusretraitenhuis
Amersfoort

Eetzaal

VOLLMER &
PARTNERS

stedebouw en landschap

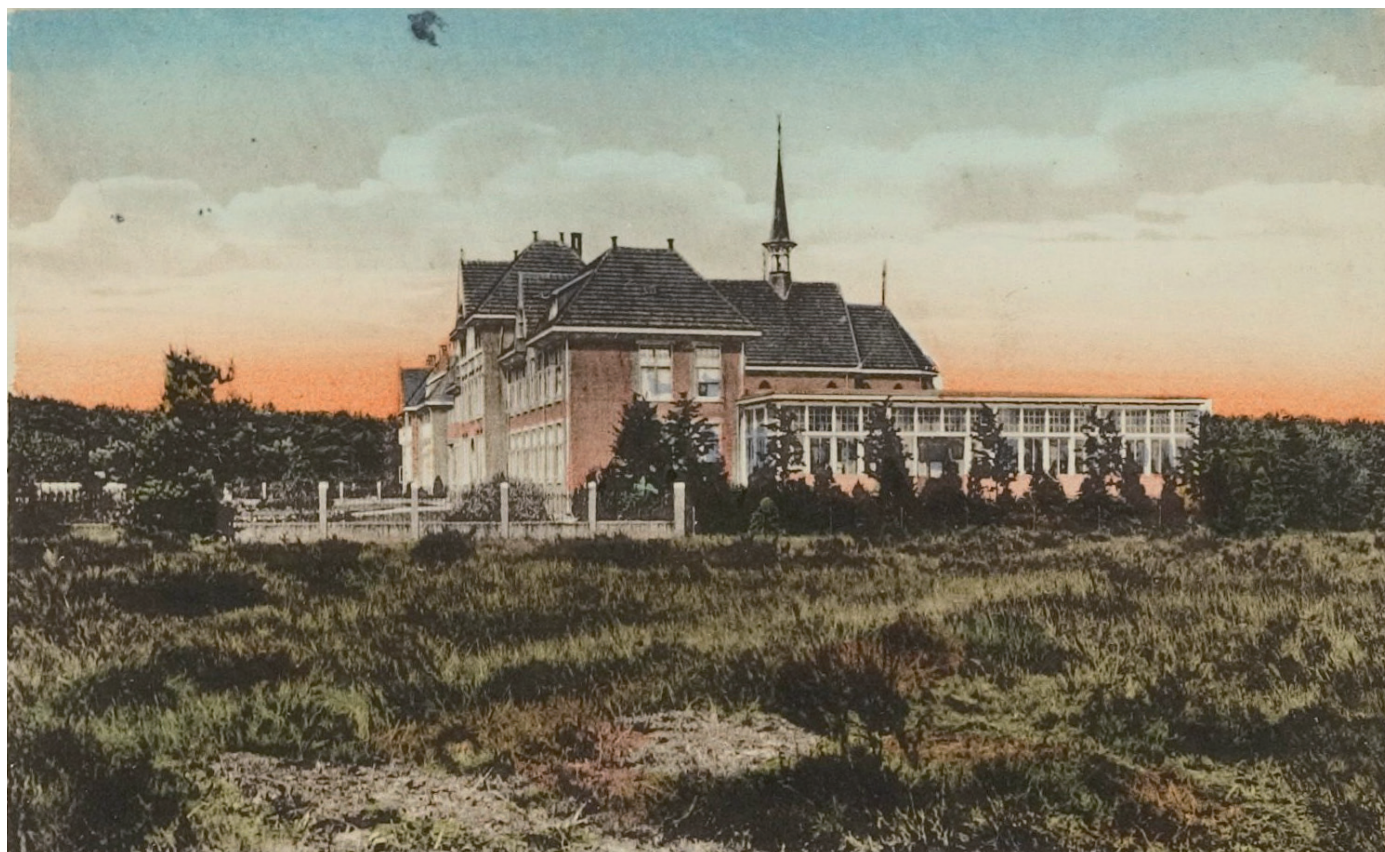

Historisch onderzoek

Locatie Blom te Amersfoort

12 oktober 2022

Prentbriefkaart Retraitehuis, datum tussen 1910 en 1915, bron: Archief Eemland

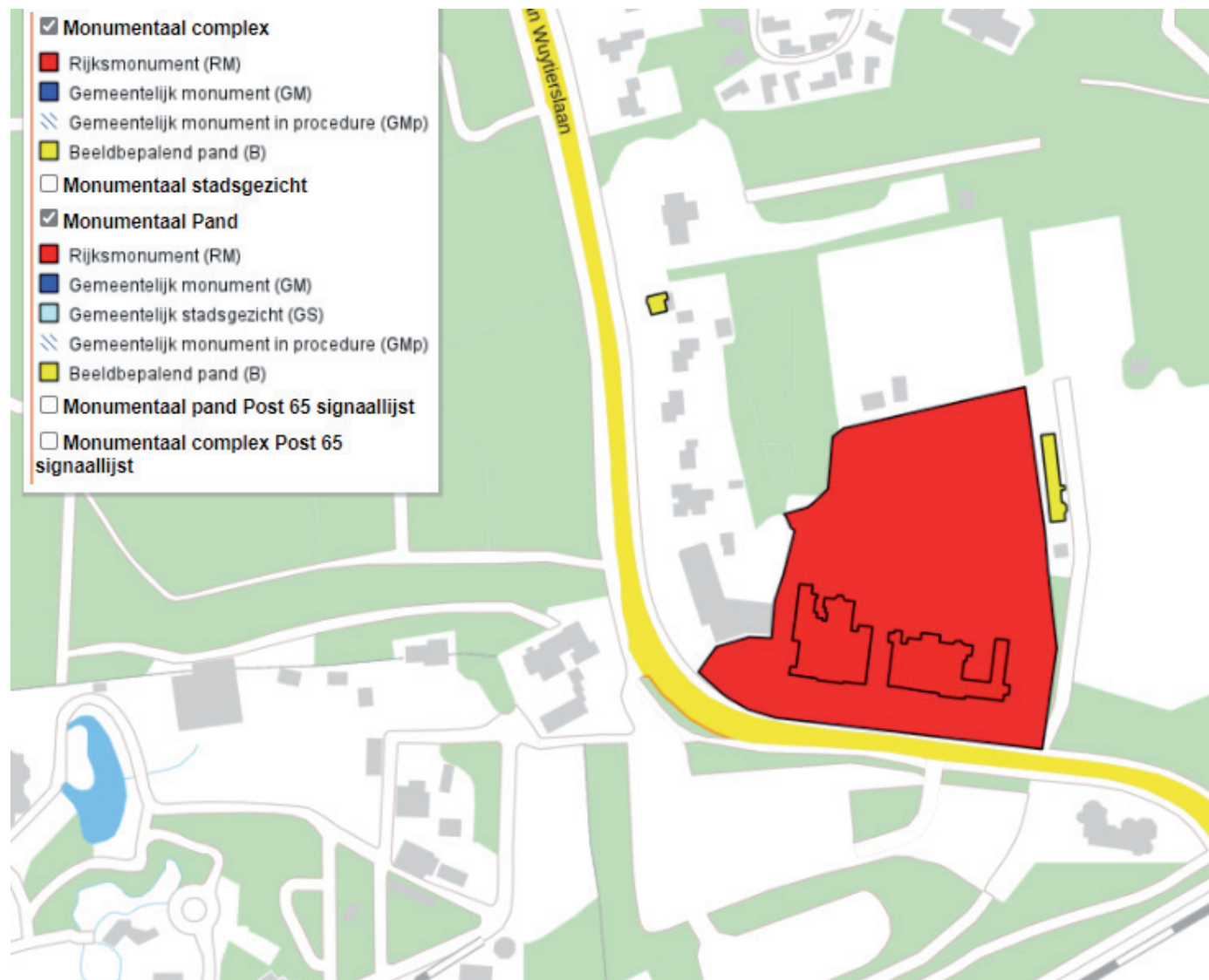
De spoorwegovergang in de Barchman Wuytierslaan, bij de Vlasakkers, datum tussen 1910 en 1920, bron: Archief Eemland

Pensionaat St. Louis (r.k. jongenskostschool): "Op 't Buitengoed" aan de Barchman Wuytierslaan 51. Het lijkt erop dat de jongens hier bomen planten., datum tussen 1910 en 1940, bron: Archief Eemland

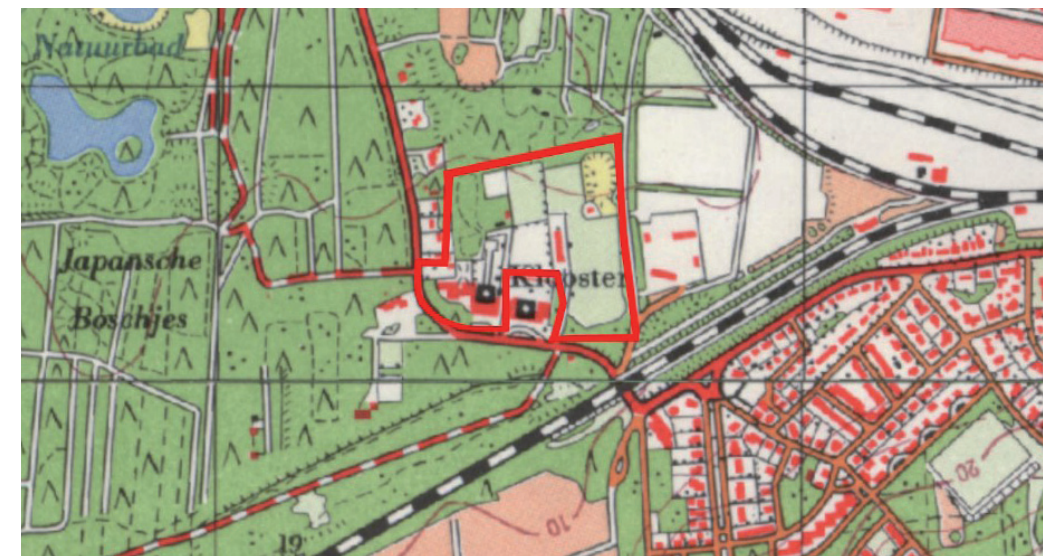

Ansichtkaart Retraitehuis, datum tussen 1910 en 1940, bron: Archief Eemland

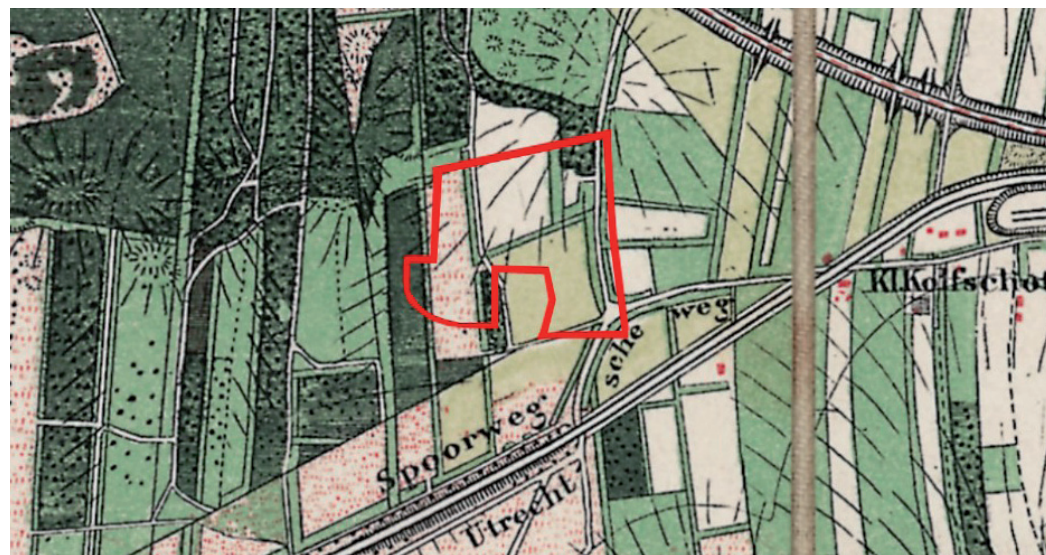

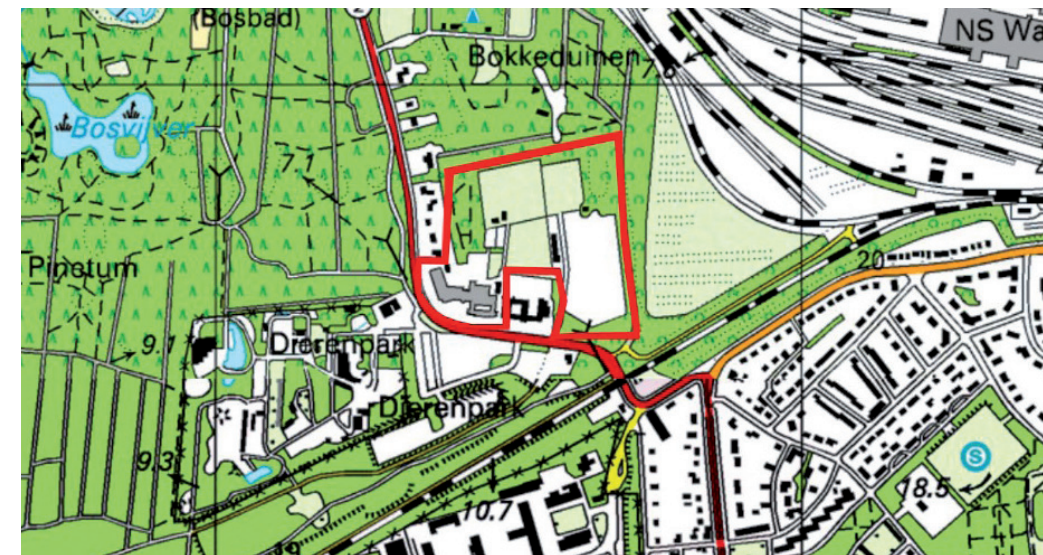
1850

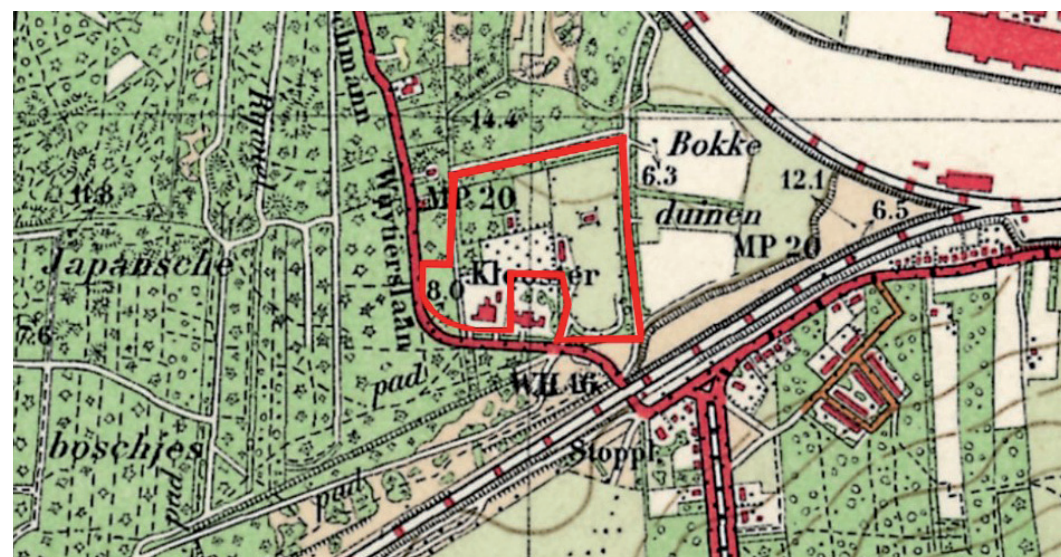
1970

1900

2000

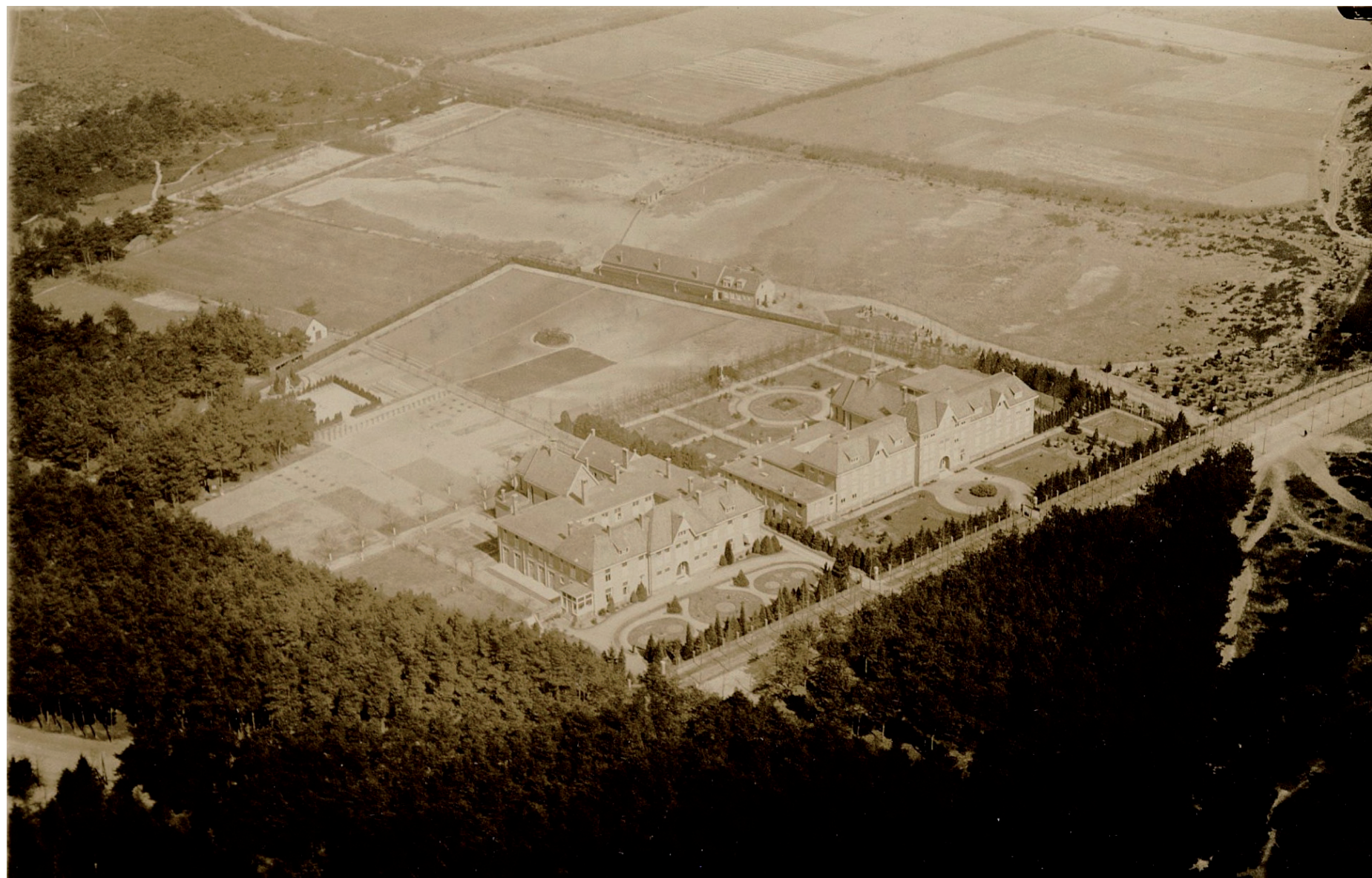

1950

2017

Historische ontwikkeling (brond: topotijdreis.nl)

Historische luchtfoto uit 1933, bron: Archief Eemland

Historische luchtfoto uit 1927, bron: Utrecht Altijd

Ontstaansgeschiedenis

Historische kaarten tonen dat het plangebied tot het einde van de 19e eeuw deel uitmaakte van het coulisselandschap aan de rand van de Heuvelrug. Het was onderdeel van natuurlandschap de Bokkeduinen. Deze duinen aan de oost- en zuidkant werden gebruikt als militair oefenterrein. Aan de noord- en westzijde grensde het gebied aan het bos van Birkhoven, ook wel 'de Japansche Bosjes' genoemd. De omgeving had aanvankelijk een halfopen karakter maar raakte begin 20e eeuw steeds meer bebost.

De oprukkende verstedelijking uitte zich als eerste in de komst van het spoor, al snel gevolgd door de aanleg van de Barchman Wuytierslaan en verspreid liggende lintbebouwing. In 1909 kreeg architect H. Kroes de opdracht voor het ontwerp van een katholiek klooster aan deze BW-laan. Voor dergelijke zorg- en charitatieve voorzieningen werd in die tijd vaak een plek in het groen gezocht, buiten de stadsrand. De zusters van de Congregatie van St. Joseph namen er hun intrek in 1912. Zij verzorgden ouderen in het gesticht in de binnenstad, maar trokken er ook op uit om hulpbehoevenden thuis te bezoeken.

In het ernaast gelegen Retraitehuis woonden de paters Redemptoristen. Zij verleenden pastorale zorg aan verwaarloosde bevolkingsgroepen. (Groepen) mensen konden hier voor een paar dagen in retraite gaan.

Vanaf 1913 lag het militaire barakkenkamp 'De Vlasakkers' aan de oostzijde op het terrein. Hier waren tien jaar lang circa 2000 Landstormers gehuisvest. De landstorm was een leger van bewapende burgers, dat vanwege de oorlogsdreiging van WOI werd opgericht ter ondersteuning van het reguliere leger.

In 1914 werd het gebouw gerealiseerd dat nu het Vlinderhuys wordt genoemd. Het bevatte 'verfrissingszalen' voor het verderop gelegen internaat St. Louis. Vanaf deze tijd ontstonden er diverse uitbreidingen en boerderijtjes op het landgoed, om de Zusters mee te helpen met het bos, het verbouwen van voedsel en onderhoud aan de gebouwen.

Een groep landstormers van het kamp Vlasakkers, Amersfoort, 1917, bron: Archief Eemland

Het Elisabethdorp in de Bokkeduinen, Amersfoort: "Overwinningswijk", bron: Archief Eemland

Historische luchtfoto uit 1940 Technische Dienst Luchtvaartafdeling, bron: NIMH-beeldbank

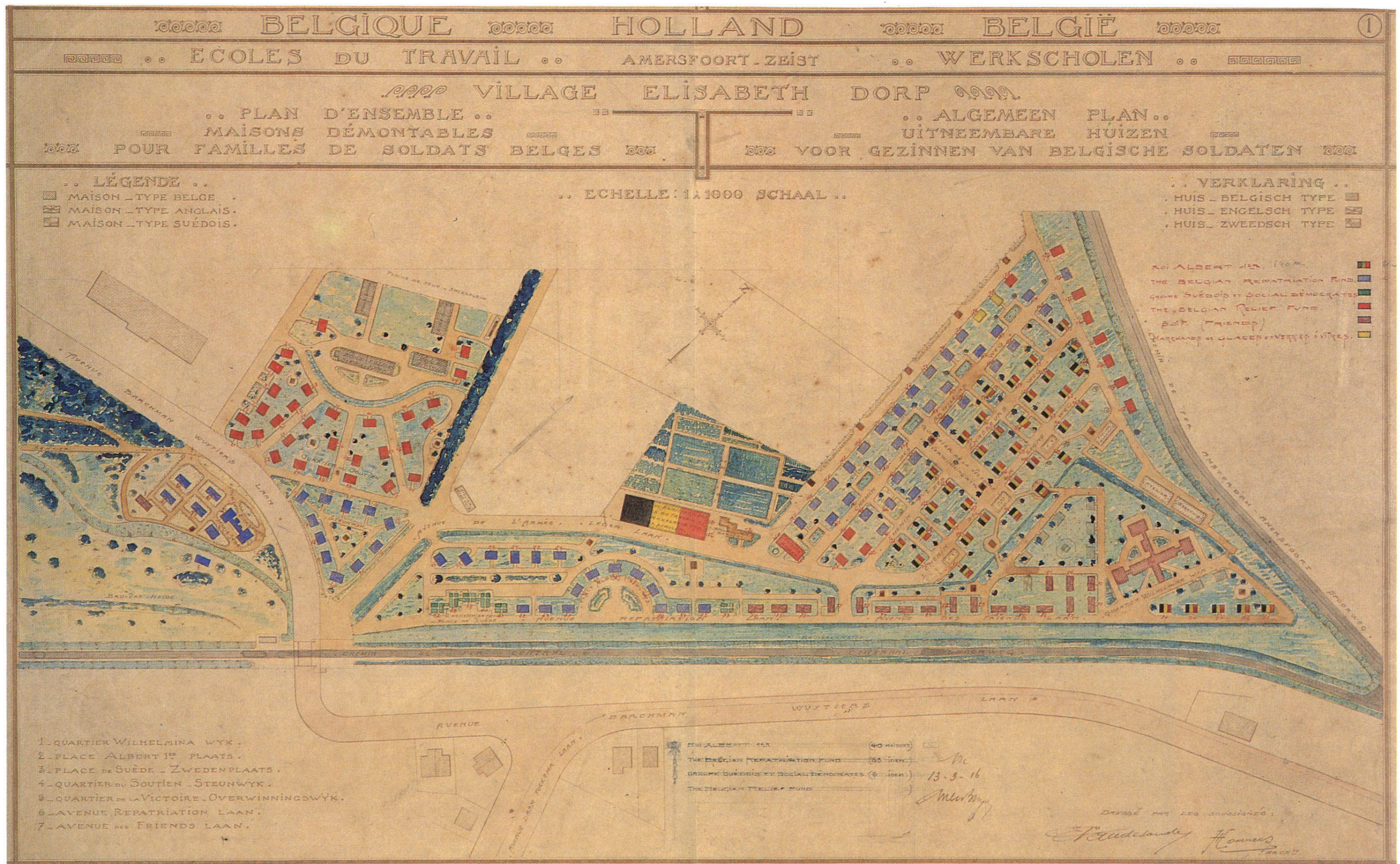
*Naaisters aan het werk in het Elisabethdorp.
bron: Archief Eemland*

Huisje van het Elisabethdorp aan de Barchman Wuytierslaan, bron: Archief Eemland

Toen in 1914 de Duitsers België binnenvielen, zochten velen hun heil in Nederland. De gevluchte soldaten kwamen in streng bewaakte interneringskampementen terecht. Voor burgers en familieleden van militairen waren er zogenaamde 'vluchtoorden'. De kampen lagen over het hele land verspreid. Het merendeel van de vluchtelingen, zo'n 19.000 mannen, vrouwen en kinderen strandde in Amersfoort. Die toevloed was zo enorm dat het bewonersaantal van Amersfoort in één klap verdubbelde. De militairen werden ondergebracht in het barakkenkamp van Soesterberg, Kamp Zeist genaamd. Voor de familie van de militairen werden in de omtrek drie nederzettingen van houten huisjes gebouwd: Albertsdorp, Elisabethdorp en Nieuwdorp. Amersfoort was daarmee het grootste opvangcentrum voor Belgische asielzoekers.

Elisabethdorp was gelegen aan de Barchman Wuytierslaan, net voorbij de spoorwegovergang. Het dorp werd ook wel "Overwinningswijk" genoemd. De dorpjes hadden kerken en scholen. Aan de vrouwen werden naaimachines beschikbaar gesteld, zodat ze konden bijverdienen. In totaal waren er ruim 650 naaisters en breisters actief, wat een forse productie opleverde.

Ontwerptekening van Elisabethdorp, gebouwd in 1916,
bron: Amersfoort zoals het was, #4 De Eerste Wereldoorlog

Overzichtskaart uit 1957 van het uitbreidingsplan door stadsarchitect Zuiderhoek met daarop goed zichtbaar het kloosterterrein, bron: Archief Eemland

Vanaf de tweede helft van de 20e eeuw is de stad steeds meer naar het klooster toegegroeid. De aanleg van de dierentuin, woningbouw, sportvoorzieningen, vakantieparken, spoor- en wegverbredingen hebben de omgeving steeds meer onderdeel gemaakt van de stadsperiferie. Op het terrein is zorgnieuwbouw gerealiseerd en in het Retraitehuis en in de nieuwbouw daarachter worden sinds enkele jaren vluchtelingen opgevangen.

Prentbriefkaart met de voor- en rechtergevels van de twee hoofdgebouwen in 1910, bron: het Utrechts Archief

Het Moederhuis (links) en het Retraitehuis (rechts) in 1910, bron: het Utrechts Archief

De kapel bron: rijksmonumenten.nl, fotograaf Ton van der Wal

Ensemble-waarde

Het Moederhuis en het Retraitehuis vormen met elkaar een eenheid wat plattegrond en compositie betreft. De gebouwen liggen op enige afstand van de openbare weg en zijn middels twee oprijlanen links en rechts te bereiken. De eclectische stijl waarin beide gebouwen zijn uitgevoerd is een combinatie van Rationalisme, Neo-Renaissance en Chaletstijl. De kapel is neo-gotisch, wat in katholieke kringen in die tijd de gangbare stijl was voor kerkgebouwen. De opbouw van de gevels is symmetrisch en beide gebouwen delen de horizontaliteit met de schilddaken evenwijdig aan de openbare weg en de afwisseling van lijst- en topgevels. Ook in materiaalgebruik vormen de gebouwen een ensemble door de toepassing van rode en gele baksteen, gestileerde natuurstenen boven- en onderdorpels en een uitgemetselde plint waarop beide gebouwen zijn geplaatst. Het terrein wordt aan de zuidzijde begrensd door een gele bakstenen muur met pilers waartussen zich een smeedijzeren hekwerk bevindt. Aan de noordzijde grenzen de gebouwen aan een tuin, waarin onder andere een begraafplaats en Mariakapel zijn gelegen.

Het Moederhuis St Joseph

De plattegrond van het woongedeelte van het Moederhuis is U-vormig, met een binnenterrein dat geheel omgeven is door een kloosteromgang. In het Moederhuis werden de Novicen en Zusters opgeleid en gehuisvest. Er waren spreekkamers, slaapzalen, eetzaal, recreatiezalen, grote keuken en een kapel met sacristiën.

Retraitehuis St Alphonsus en kapel

De hoofdvorm van het voormalige Retraitehuis "St Alphonsus" is T-vormig. Het bestaat uit een langwerpig woongedeelte met veel kleinere kamers, evenwijdig aan de openbare weg en een kapel die hier haaks op aansluit. De achtergevel wordt gedomineerd door de in het midden gesitueerde kapel met spitsboog vensters. Deze bestaat uit drie zijden, met daartussen steunberen. Boven het priesterkoor steekt het zadeldak van het schip uit, waarvan de goothoogte gelijk is aan die van het hoofdgebouw. Links naast de hoofdgevel bevindt zich de toevoeging uit 1937, die W.C.A. Kroes heeft ontworpen.

De tuin van St. Alphonsus, foto tussen 1940 en 1946, bron: Archief Eemland

Ansicht uit 1941 met de tuin van St. Alphonsus, bron: facebook Oud Amersfoort

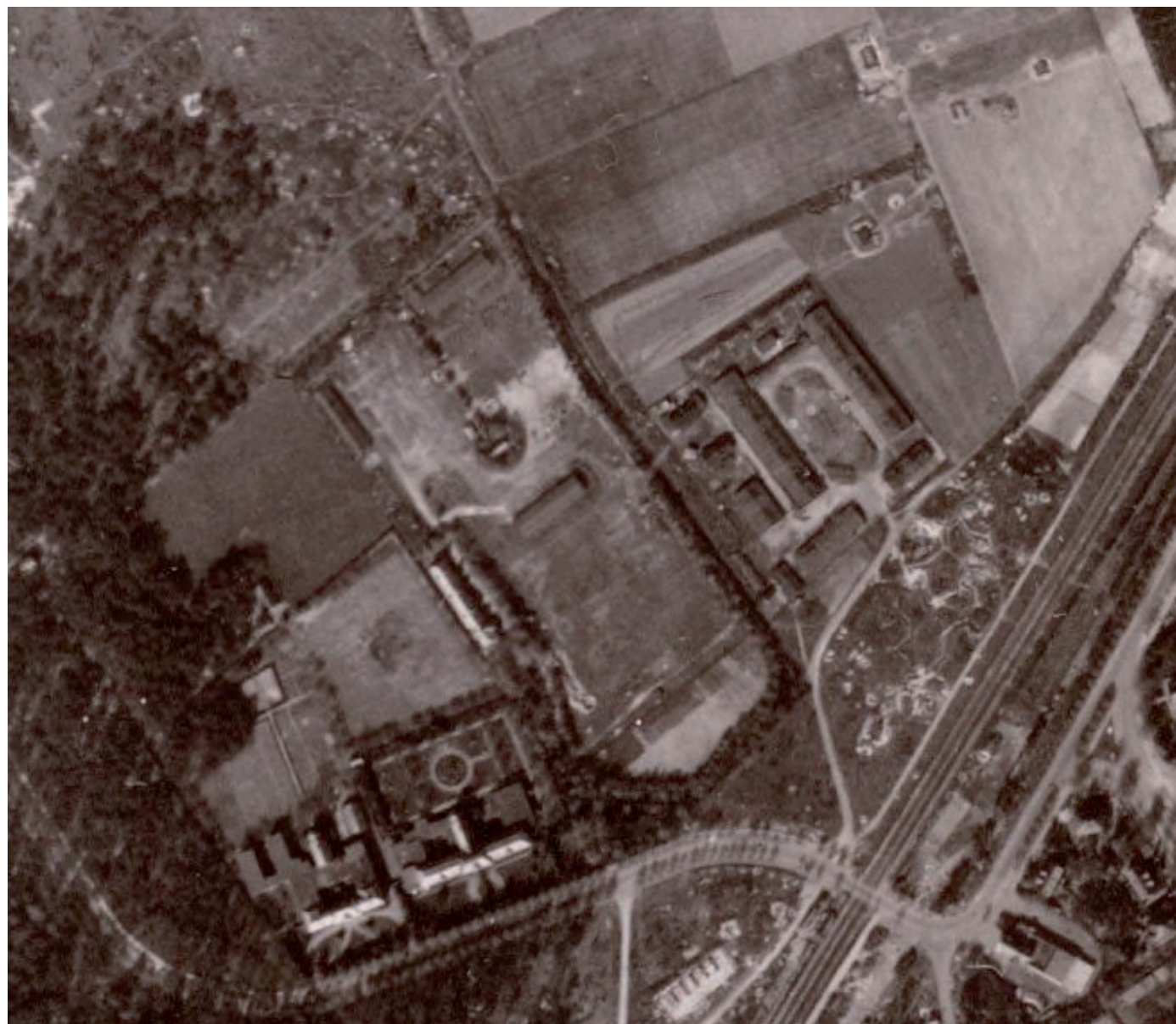
Laan in de retraitetuin, 1936 bron: Archief Eemland

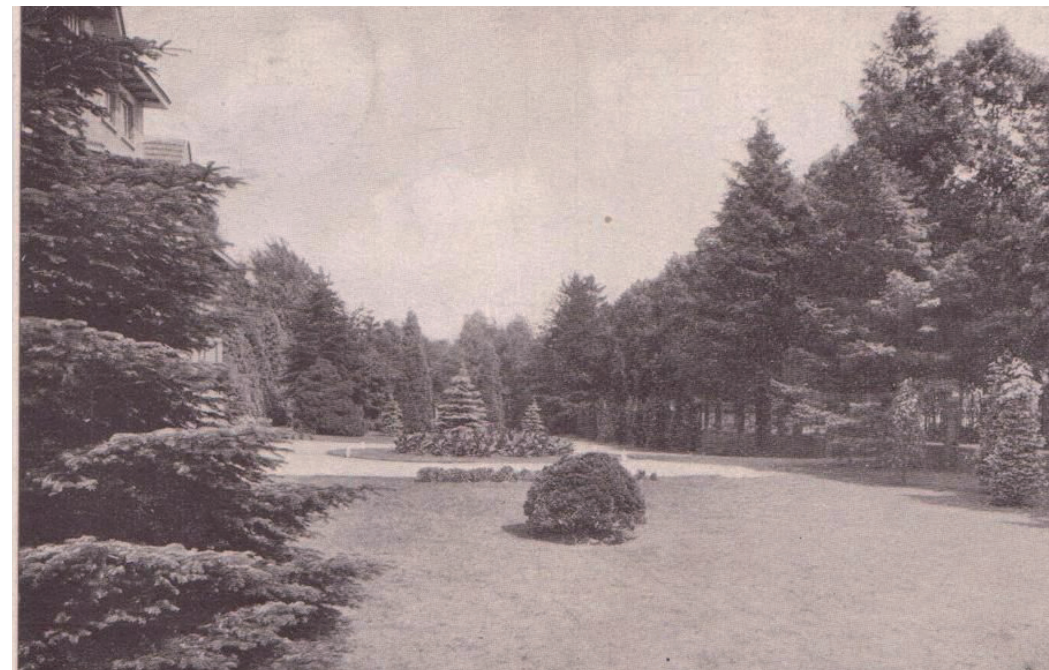
De tuin van St. Alphonsus, foto tussen 1930 en 1939, bron: Archief Eemland

De tuin van St. Alphonsus, foto tussen 1930 en 1940, bron: Archief Eemland

Luchtfoto uit 1945, bron: Archief Eemland, foto: Royal Air Force

Ansicht uit 1950 van de voortuin van het Retraitehuis, bron: Archief Eemland

Formele voortuin van het Retraitehuis, bron: beeldbank.cultureelerfgoed.nl

Afscheiding voortuin met hekwerk aan de Barchman Wuytierslaan, foto 1915, bron: postcardsfrom.nl

De tuinen

Op vroege luchtfoto's is de formele tuinaanleg direct voor de kloostergebouwen en achter het Retraitehuis goed te zien. Gazons, paden en perken bepalen het beeld. De tuin achter het Retraitehuis was met hagen en een bomenrand omrand afgeschermd. Oude ansichtkaarten geven een beeld van de sfeer die deze tuin ademde. Het retraitshuis en de tuin werden niet alleen gebruikt door de paters Redemptoristen, maar ook door bezoekers die er voor een korte periode in retraite gingen. De tuin had dan ook een representatief karakter.

De tuin achter het Moederhuis was minder formeel en meer praktisch ingericht. De zusters van St Joseph vormden een woon- en werkgemeenschap. Achter het moederhuis bevindt zich een klein wasgebouw, dat een eenheid met het hoofdgebouw vormt. Op enige afstand bevindt zich in de tuin een kleine begraafplaats, die door hagen is omgeven. Deze begraafplaats is met een recht pad vanaf de middenas van het moederhuis ontsloten. Het pad vormt een zichtas op het monumentale kruisbeeld dat op de begraafplaats staat.

In de omschrijving door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed staat de tuin aan de noordzijde van het complex omschreven als: 'Aan de achterzijde van de gebouwen strekte een grasveld tot aan een bosrijke omgeving. Het contact tussen de gebouwen en het grasveld is enigszins afgenomen door een aantal verbouwingen.'

De entree naar de ondergrondse Mariakapel, uitgevoerd als Lourdes-grot, bron: Indebuurt033

De drie zalen van het buitengoed van het Pensionaat "St.-Louis", datering 1935-1950, bron: Archief Eemland

Locatiefoto van Het Vlinderhuys

Interieur Lourdes-grot, datum tussen 1940 en 1945, bron: Archief Eemland

Oude ansichtkaart met het voetbalterrein op het 'Buitengoed' van internaat St. Louis, met op de achtergrond 'Huize Vlasakkers' (nu het Vlinderhuys), bron: www.house-of-cards.nl

De Lourdes-grot

Opmerkelijk is een als grot gebouwde toegang tot een kleine kapel, die aan Maria is gewijd en die gelegen is onder de voormalige sacristie. Een Lourdesgrot of Mariagrot is een kopie van de grot van Massabielle bij de Franse stad Lourdes, waar in 1858 Maria zou zijn verschenen. Er zijn in vele landen kopieën gebouwd voor de verering van Maria.

Het Vlinderhuys

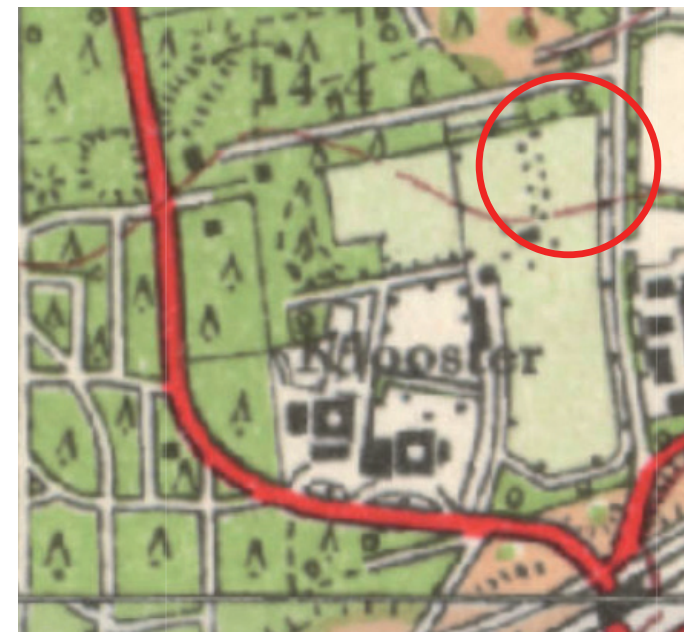
In 1914 werd het gebouw, dat nu het Vlinderhuys heet, gebouwd als buitenhuis van het zuidelijker gelegen internaat St. Louis. Dit internaat had een deel van de locatie als 'buitengoed' in gebruik. Architecten waren L. Fabar en G. de Hoogh. Het bevatte drie zalen en werd ook wel huize 'De Vlasakkers' genoemd (maar er waren meer gebouwen met die naam). Het terrein rondom het Vlinderhuys werd door de jongens uit het internaat gebruikt als voetbalterrein. Ook de paters deden hier aan sport. In de jaren tachtig en negentig was hier een bezinningscentrum gevestigd. Het gebouw is als beeldbepalend pand aangeduid (zie kaart op bladzijde 14).

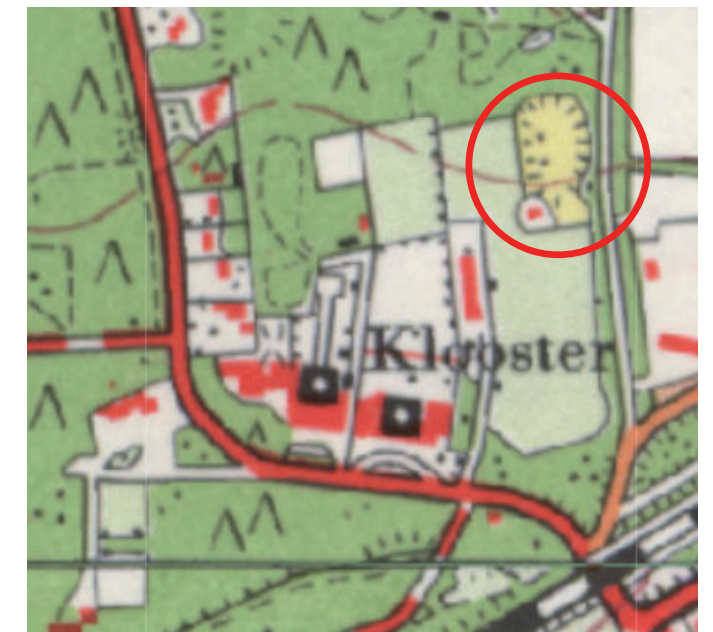
Locatiefoto van het Mariabos met de kapel

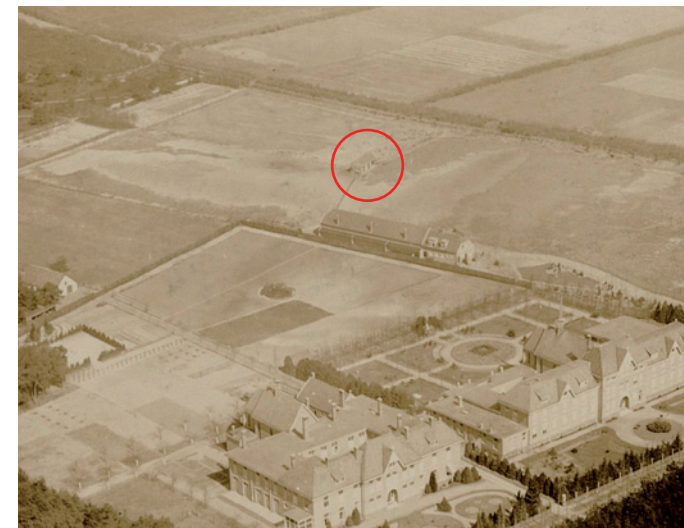
Locatiefoto's standbeeld van de Heilige Sint Joseph (links) en het kruisbeeld op de begraafplaats aan het einde van het pad (rechts)

1961 (Topo-tijdreis)

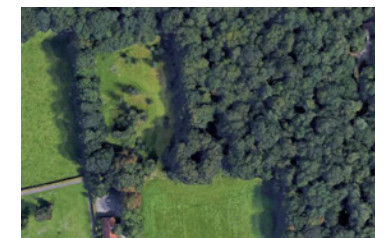
1962 (Topo-tijdreis)

Luchtfoto uit 1933

Luchtfoto uit 1945

Luchtfoto heden

Locatiefoto bomenkrans

Beelden

Aan de westzijde van de tuin direct achter het Moederhuis staat een standbeeld van de Heilige Sint Joseph, omgeven door lage hagen. Een statig kruisbeeld vormt de visuele beëindiging van het pad dat van het Moederhuis naar de begraafplaats loopt.

Mariabos

Aan de westkant boven de begraafplaats ligt een klein bosje dat het Mariabosje wordt genoemd. Achterin staat een Mariabeeld in een kapelletje met een plek voor gebed. Het wandelpad dat in het bosje ligt maakt een ronde langs verschillende beelden.

Gedenkplaats

Op de luchtfoto uit 1933 is te zien dat middenop het veld achter het Vlinderhuys een klein gebouwtje staat. Op een luchtfoto uit 1945 is dit gebouwtje door bomen omgeven. Er loopt dan ook vanuit het noorden een bomenlaantje naartoe. Wellicht zijn de bomen aangeplant door de

jongens van het internaat St. Louis, toen zij het gebied als 'Het Buitengoed' in gebruik hadden. De bomenkrans is nog altijd aanwezig en omvat tegenwoordig een gedenkplek.

Verhoging in het landschap

Op de kaart van 1962 is er een verhoging in het landschap aangegeven in de noordoosthoek van het gebied achter het Retraitehuis. Deze verhoging is op eerdere kaarten niet aangegeven en ook op de kaart van een jaar ervoor nog niet zichtbaar. In de jaren zeventig raakt deze verhoging met bomen begroeid en is dat tot op heden.

